Írta: Gulyás Éva
2014. június 08. vasárnap, 00:00 - Módosítás: 2016. május 15. vasárnap, 13:37

"Áldott szép Pünkösdnek gyönyörű ideje..."

Pünkösdi szokások és hiedelmek a Jászkunságban

Az esztendő három nagy egyházi ünnepe - karácsony, húsvét, pünkösd - Jézus élettörténetének, átvitt értelemben a kereszténység kialakulásának fontosabb állomásait jelzi: a karácsony Jézus születésének, a húsvét feltámadásának, a pünkösd a Szentlélek alászállásának, az emberi lélekbe költözésének az ünnepe, mely a keresztény hit és egyház kialakulásához vezetett. Egy középkori versezet lírai sorai szerint:

"Jelenti magát Jézus háromszor esztendőben,

Jézus magát úgy jelentgeti már.

Először jelenti nagy karácsony napján,

Jézus magát úgy jelentgeti már.

Másodszor jelenti hangos húsvét napján,

Jézus magát úgy jelentgeti már.

Harmadszor jelenti piros pünkösd napján,

Jézus magát úgy jelentgeti már..."

Pünkösd szavunk a görög 'pentecoszté' ötvenedik jelentésű szóból származik, s jelenti a húsvét utáni ötvenedik napot. A biblia szerint Krisztus mennybemenetele után az apostolok és Mária együtt maradtak és együtt ülték meg a zsidó pünkösdöt Jeruzsálemben, ahová mint minden évben, most is sok zarándok érkezett a világ minden tájáról. Valamennyien tanúi voltak a pünkösdi csodának, a Szentlélek eljövetelének. "Egyszerre olyan zúgás támadt az égből, mintha csak heves szélvész közeledett volna és egészen betöltötte a házat, ahol (az apostolok) egybegyűltek. Majd lángnyelvek lobbantak és szétoszolva leereszkedtek mindegyikükre. Mindannyiukat eltöltötte a Szentlélek, és különböző nyelveken kezdtek beszélni, úgy ahogy a Lélek szólásra indította őket" - olvashatjuk a Keresztény Művészet Lexikonában. És a zarándokok döbbenten tapasztalták, hogy értik, amit az apostolok mondanak, mert a saját anyanyelvükön szólították meg őket. Ekkor szent Péter kezdett prédikálni, aminek hatására sokan megtértek. Belőlük alakult az első nagyobb keresztény közösség (ApCsel.2,1 skk.). Ezután kezdték meg az apostolok térítő tevékenységüket. Minden bizonnyal már az ókeresztények is pünkösdöt tekintették az egyház születésnapjának.

Népünk körében él az a hiedelem, hogy a Szentlélek szél, szélzúgás alakjában jelenik meg, sőt a szegedi néphagyományban azt tartották, hogy a szél a Szentlélek szájából jön. A középkorban a pünkösdi nagymise előtt igyekeztek valamilyen módon imitálni a szélzúgást, ezért kürtöket és harsonákat szólaltattak meg vagy kinyitották az ajtókat, ablakokat, hogy legyen egy kis széljárás. A csíki székelyeknél pedig fehér galambot engedtek szabadon a templomban a pünkösdi nagymise alatt.

Pünkösd ünnepének népies magyarázatára Jászárokszállásról hozunk példát: "Jézus mennybemenetele után a kilencedik nap estéjén az apostolok Máriával együtt Jeruzsálemben voltak. Féltek még Jézus tanítását hirdetni. Hajnalban szelek zúgásával, tüzes lángnyelvek alakjában eljött a Szentlélek és megerősítette, megbátorította a tanítványokat. Ezután minden félelem nélkül prédikáltak, hirdették Krisztus tanítását minden népnek, kinek-kinek a nyelvén szólva. Ez az apostolok könyvében van megírva. Erre a bátor igehirdetésre háromezer ember tért meg. Péter apostol is megerősödött lelkében, noha ő háromszor tagadta meg Krisztust."

"A Szentlélek azért szállott alá tüzes lángnyelvek alakjában, hogy az apostolokat prédikálásra gyulassza".(Faragó Jánosné gyűjtése)

A karácsonyhoz, húsvéthoz hasonlóan a pünkösd is kétnapos ünnep, pünkösdvasárnap és pünkösdhétfő, bár megemlítik pünkösd harmadik napját, pünkösd keddjét is. Az ünnep böjti előkészülete helyenként a pünkösd szombatja. "Pünkösd előnapja vagy vigiliája szigorú böjt. Nagyon régen ezen a napon történt a keresztelés, éppúgy mint nagyszombaton, ezért e napon is volt keresztkút szentelés". (Jászárokszállás)

Pünkösdre a természet is új ruhát ölt, zöldellnek a mezők, nyílnak a virágok, rügyeznek a fák, ünnepel a természet és benne az ember is. Ezt az évről évre ismétlődő csodát, a természet ébredését és újjászületését, az emberek örvendezését, pünkösdi hangulatát Balassi Bálint soraival lehet visszaadni:

" Áldott szép Pünkösdnek gyönyörű ideje,

Mindent egészséggel látogató ege,

Hosszú úton járókat könnyebbítő szele!

Neked virágoznak bokrok, szép violák,

Folyó vizek, kutak csak neked tisztulnak,

Az jó hamar lovak is csak benned vigadnak.

Sőt még az végbeli jó vitéz katonák

Az szép szagú mezőt kik széjjel bejárják,

Most azok is vigadnak, az időt múlatják..."

A pünkösdi népszokások funkciójukat tekintve tavaszköszöntő szokások. A természet megújulásának, a tavasznak ősi szimbóluma a *zöldág*, melyet tavasszal emberemlékezet óta kitűznek a házakra, udvarokra vagy körbehordoznak a falvakban. Jászberény tanyavilágában az volt a szokás, hogy pünkösd hajnalán felszalagozott bodzafával és piros pünkösdi rózsával díszítették a házak elejét, kapukat, kerítéseket.
Május elsején is szokás volt zöld ágakat kitűzni, sőt az udvarló legény színes szalagokkal, kendőkkel feldíszített májfát állított a lányos ház kapujába titkon, kora hajnalban, mely több hétig is ott maradhatott, a fiatalok sokszor pünkösdkor szedték le közösen a május elsején felállított fát.

Jellegzetes szokás volt magyar nyelvterületen a pünkösdi királyválasztás, melynek már sajnos emléke sem él a jászkunsági néphagyományban, csak irodalmi adatokból tudjuk e régi szokást felidézni. Jókai Mór: Egy magyar nábob című regényének nyolcadik fejezetében színes leírást ad a kunmadarasi pünkösdi királyválasztásról. Pünkösd harmadik napján a kunsági legények lóversenyben vetélkedtek e kitüntető címért. Három futamban mérték össze tudásukat, a győztesnek két futamot kellett megnyernie. Mivel a lóverseny döntetlenül végződött, a vetélkedő legényeknek újabb próbatételen kellett átesni: a környező mocsárban élő szilaj, kivert bikát - mely az egész környéket rettegésben tartotta - kellett megfékezni és a nézőközönség elé vezetni. Ennek az emberfeletti viadalnak a győztese lett a pünkösdi király, akinek hivatala egy teljes évig, vagyis a következő pünkösdig tartott, amikor ha akart újra megküzdhetett a címért. Volt olyan legény, aki több évig is viselte ezt a címet. Legfőbb jutalma egy virágkoszorú, melyről Jókai így ír: "De ami legjelesebbé teszi a legényt, az egy nagy lombos koszorú, mely fejére van téve. Ezt az ifjú leányok fonták gyászfüzekből és virágokból úgy, hogy a szegfűkkel és rózsákkal ékes füzérek hosszan omlanak a legény vállaira, mint hosszú leányhaj, csak arcát hagyva szabadon..." A pünkösdi királyt különböző kiváltságok illették meg: ő volt a legények között az első, a többiek engedelmességgel tartoztak neki, a leányok versengtek a kegyeiért,

ingyen ihatott a város kocsmáiban, hivatalos volt minden lakodalomba, városi mulatságba, állatait,lovait ingyen őrizték, s ha bármiféle kárt okozott -akár ő, akár a lova - nem büntethették meg s nem zárhatták börtönbe. Itt jegyezném meg, hogy Bél Mátyás is megemlíti e szokást a kunok által telepített csallóközi Kunszigetről a 18. század első harmadában. Kutatóink szép változatokat közölnek a Dunántúlról és a pünkösdi király választást párhuzamba állítják a legényavatás szertartásával. Ha e régi szokást nem is, az ezzel kapcsolatos szólást még napjainkban is ismerik a jászkunságiak: a rövid ideig tartó hatalomra mondják, hogy olyan, mint a pünkösdi királyság!

A pünkösdi szokások másik csoportja a pünkösdi királynéjárás, a pünkösdölés, melyben a résztvevők királynét választanak és tavaszköszöntő pünkösdi énekkel járnak házról házra, és áldást kívánnak a háziakra. A tavaszköszöntő, termékenységvarázsló funkció itt közvetlenebbül érvényesül, mint az előbbi esetben, ahol mélyebb összefüggésben maga a megválasztott pünkösdi király jelképezi a tavaszt, a termékenységet.

Korábban több kutatónk (Dömötör Tekla, Róheim Géza) utalt arra, hogy a Jászságban a pünkösdi királynéjárás sajátos változata alakult ki. Ennek nyomán magam is kutatni kezdtem a szokást, s az ezzel kapcsolatos gyűjtéseimet a Pünkösdölés a Jászságban című tanulmányomban közöltem a Szolnok megyei Múzeumi Évkönyv 1978-as számában. A szokást ennek alapján mutatom be. A résztvevő 8-12 éves gyerekek maguk közül kiválasztottak (kijelöltek) egy szebb kislányt, akit nem kis királynénak, hanem *menyasszony*nak neveztek. Volt, ahol mindkét elnevezést használták. Választottak még *vőlegény*t, *vőfély*t (Jászdózsán *lobogós*), *kosaras*t, valamint *koszorúspárok*at illetve *koszorúslányok*at. A csoport a lakodalmi menethez hasonlóan felállt: elől haladt a vőfély, kezében felszalagozott *verebélyi*- mátraverebélyi búcsújáróhelyről származó-*bot*ot tartott, utána karonfogva a menyasszony és vőlegény, őket követték a koszorúspárok vagy koszorúslányok, a sort a kosaras zárta be, akinek, mint a neve is elárulja, az adománygyűjtés volt a feladata. Így haladtak pünkösd első napján délután utcáról utcára köszönteni. Jelmezük,

kellékeik: a menyasszony és a koszorúslányok fehér áldozási ruhába öltöztek, a menyasszony fején koszorú is volt. Ez lehetett
tornyos koszorú
vagyis
művirágkoszorú fátyollal (Jászfelsőszentgyörgy),
avatófátyol
(Jászalsószentgyörgy), búzavirágkoszorú (Jászjákóhalma), szinte községenként más és más, többnyire valamilyen emlékbe eltett menyasszonyi kelléket kértek kölcsön vagy imitáltak virágokból, ágakból. A menyaszony a kezében is vitt virágot, pl. piros bazsarózsát, de a koszorúslányoknál is lehetett egy szál virág. Jászfelsőszentgyörgyön
stájer koszorú
t vitt, mint az igazi menyasszony. A vőfély és a vőlegény sötét ünneplőbe öltöztek, ha voltak koszorúslegények, ők is. A vőfély mint említettem verebélyi botot vitt, a vőlegény kalapjára pedig bokrétát tűztek. Az adománygyűjtő (kosaras vagy
kasszás
) rendszerint valamelyik koszorúslegény vagy koszorúslány volt, az különböztette meg a többiektől, hogy kosarat, tányért vagy zsebkendőt vitt magával, amibe az ajándékokat gyűjtötte. A szokás résztvevői lányok, fiúk vegyesen, de kialakult olyan szokásváltozat is, melyben kislányok szerepeltek, ebben az esetben a vőlegényt fiúruhába öltözött lány alakította.

A pünkösdölő gyerekek beköszöntek a házakhoz és megkérdezték, hogy *szabad-e mimimamát járni?*
(a pünkösdi ének kezdő sorának összevonásából) Ha szívesen fogadták őket, körbeálltak és előadták köszöntő éneküket. A szokás fontos mozzanata volt az ének közbeni körtánc, a résztvevők körbetáncolták a menyasszonyt, vőlegényt vagy pedig ének végeztével
ki-ki sergett a párjával. Érdemes megjegyezni, hogy e szokás első irodalmi említése Dugonics András: Etelka című művében szerepel

A Jászságban egységesen a *Mi van ma, mi van ma, piros pünkösd napja ...* kezdetű pünkösdi éneket ismerik, az általam gyűjtött szövegváltozatok mind ebbe az énektípusba tartoznak. A fentebb említett tanulmányomban
nyolc teljesebb variánsát közöltem hat jászsági településről dallammal együtt (Jászdózsa, Jászalsószentgyörgy, Jászfelsőszentgyörgy, Jászjákóhalma, Jászladány, Jászárokszállás). Itt most a jászalsószentgyörgyi szövegváltozatot közlöm, mivel az énektípus jellemző részeit ezen a változaton lehet jól szemléltetni:

"Mi van ma, mi van ma, piros pünkösd napja,

Holnap lesz, holnap lesz a második napja.

Idejön a kisasszony kis gombos szoknyába,

Nála látok piros almát dugja kebelébe.

Hazaviszi fiának, Fehér Andorlásnak,

Andorlás, bokrétás, jól megfogd a lovadnak kantárját,

Le ne tapossa a pünkösdi rózsát.

Lányok vattok, szépek vattok, szívem szakad rátok,

Kertben voltam rózsát szedni, fáj a szívem rátok.

Fürdik már, fürdik már a fekete csóka,

Nem lesz már, nem lesz már fehér galambocska.

Én kicsike vagyok, alig birok szólni.

A királyné pálcája szálljon rá erre a házra,.

Ha nem száll is, szálljon rá az Isten áldása. Ámen."

Az énekszöveg pünkösdköszöntéssel kezdődik, felsorolja pünkösd első, második, egyes változatokban a harmadik napját is. Ezután kissé homályos részek következnek, melynek értelmét kutatóink csak találgatni tudják, de bizonyosan megfejteni már nem lehet. Szerepel a szövegben Fehér Andornás, aki Sebestyén Gyula szerint utalás lehet II. András királyunkra, akinek lánya, a rózsacsoda folytán ismertté vált szent Erzsébet, ugyancsak szerepel egyes pünkösdi szövegváltozatokban, ő a pünkösdi királyné. A jászsági szövegváltozatokban ezt nem találtuk meg, ismerik viszont Szegeden, Bálint Sándor közléséből tudjuk. Ezután következik a pünkösdi rózsa eltaposásának tilalma, s hogy ez meg ne történjen, a versben megjelenő lovas legény, katona (itt Andornás) próbálja lovát megfékezni. Érdemes arra is felfigyelni, hogy minden változatban felbukkan a pünkösdi lovas legény alakja, ami talán elhomályosult szövegemléke lehet az egykori pünkösdi lófuttatásnak. A jászsági pünkösdi énekek jellemző sajátossága, hogy különböző játékdalok szövegrészleteivel kontaminálódik, pl. a *Lányok ülnek a toronyban*, a *Fürdik már a fekete csóka* kezdetű gyermekdalok ismert sorai bukkannak fel a fent közölt változatban is. A pünkösdi ének egykori párbeszédes előadásmódjára következtethetünk a vers befejező részéből, a kis királyné megszólalásából és áldás adásából:
"Mert picike vagyok, parányicska vagyok, Alig birok szólni, hebegős nyelvemmel, / A királyné pálcája, (kibimbózott az ága), szálljon erre a házra az Isten áldása!" A kibimbózott ág bizonyosan utalás arra a zöldágra, amit a pünkösdi királyné egykor magával vitt. A pünkösdölésnek ezt a párbeszédes változatát elevenítették fel a jászárokszállási általános iskolában Faragó Jánosné tanítónő vezetésével. és mutatták be több alkalommal a pünkösdi ünnepségen. Itt jegyezném meg, hogy Kodály Zoltán a Mi van ma.... kezdetű pünkösdi ének alapján alkotta meg híres kórusművét, a Pünkösdölőt.

Annyit szeretnék még az elmondottakhoz. hozzáfűzni, hogy a pünkösdölésnek ez a

Jászságban ismert sajátos változata nem elszigetelt jelenség, mert északra a palócoknál is ezt a szokás- és szövegváltozatot ismerik, valamint Szegeden hasonlóan. Minden bizonnyal a palóc és jász kirajzások révén válhatott ismertté Heves, Nógrád megyéktől a Jászságon, Kiskunságon keresztül le egészen Szegedig. A népi kultúra más jelenségei is bizonyítják ezt az észak-déli irányú mozgást, pl. Diószegi Vilmos igazolta a markoláb hit (nap- és holdfogyatkozást okozó illetve gyermekijesztő lény) meglétét ebben a térségben, illetve Szabó László a szentelt barka felhasználásának sajátos értelmezéseit ugyancsak ezen a területen, s további kutatással valószínűleg bővíthetnénk e példák sorát.

Végezetül ejtsünk néhány szót a Szentlélek-ábrázolásokról. A Szentlélek eljövetelét a korai időktől különbözőképpen ábrázolták. A bizánci művészetben a 12 apostol feje fölött megjelennek a Szentlélek sugarai, melyek az eget jelképező ívből, a Szentlélek galambjától vagy a Jézus Krisztust jelképező trónusból indulnak ki. A mellékelt Szentlélek eljövetele k&´pen az apostolok számának

megfelelően 12 sugarat láthatunk. A nyugati művészetben Mária áll a kép középpontjában, mellette az apostolok, fölöttük a Szentlélek alászállásának különböző szimbólumai. Szép példája ennek a csíkszentléleki főoltár középső táblája, mely Máriát és az apostolokat együtt ábrázolja, fölöttük a felhőbe burkolt galambtól sugárzás árad feléjük (készült 1510 körül, Magyar Nemzeti Galéria, Bp.). Ha hét sugár szerepel az ábrázoláson, a Szentlélek hét ajándékát jelképezi: bölcsesség, értelem, jó tanács, erősség (lelki erő), tudomány, istenesség, az Úr félelme. Sok templomunknak van Szentlélek titulusa, mivel ezeket Bálint Sándor felsorolja, itt csak az egri egyházmegyében található emlékeket ismertetjük: Gyöngyös (kápolna, 1540?), Szuha (1710), Alsóábrány (1750), Bükkszék (1759), Aldebrő (1760), Pásztó (1765), Hort (1779), Tiszagyulaháza (1927), Tarnalelesz. Nem szerepel Bálint Sándornál, mivel később épült (1989), a Makovecz Imre tervei alapján készült paksi Szentlélek-templom, melyben a belső tér bordázata olyan, mint egy kiterjesztett szárnyú madár, de a templom sajátos fényhatásai is a Szentlélek sugárzást sugallják. Tudvalevő, hogy a Szentháromság harmadik személye a Szentlélek, melyet általában galamb alakjában jelenítenek meg. Rendkívül népszerűek a Jászságban a köztéri Szentháromság-oszlopok, melyen az Atya és a Fiú trónuson (felhőtrónuson) ül, közöttük lebeg a Szentlélek kiterjesztett szárnyú galambja.

Annyit szeretnék még megjegyezni, hogy több búcsújáróhelyünknek pünkösd volt a kedvelt búcsúnapja: pl. Csíksomlyó, Mátraverebély, Máriaradna, Vodica, Andocs, Ferencszállás. A Jászság katolikus lakossága hagyományosan a Mátraverebély-szentkúti búcsújáróhelyet látogatta pünkösdkor.

´